

ІСТОРИОСОФІЯ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА І РОМАНТИЗМ

На відміну від Просвітництва з його універсалістськими підходом до конструювання історичного процесу ("людство", "загальний розум", "природне право"), романтики мислили історію в національних категоріях і тому їхня історіософія зосереджується на новому суб'єкті історичного процесу – народів/нації. Національні історії тепер пишуться як історії народу. М. Костомаров мабуть один із перших у тодішній українській (і російській) історіографії робить ідею народу центральною проблемою історіописання. Для нього, на відміну від попередньої державницької історіографії, народ – це "зовсім не механічна сила держави, а істинно жива стихія, зміст, а держава, навпаки, є лише форма, сама по собі мертва механізм, що оживлюється тільки народними спонукуваннями" [2, с. 384]. І тому, як висновок: "... державність не може бути чимось іншим, ніж результатом умов, що містяться в народі" [2, с. 384]

Романтизм остаточно на перший план вивів у якості внутрішньої причини такий фактор історії народу як "народний дух". "Народний дух" є внутрішньою суттю народу, заглибленою в його колективну душу. Тоді рух того чи іншого народу в історії є лише розкриттям начал, уже закладених у "народному дусі".

Костомаров у одній із своїх програмних статей "Две русские народности" (1861), знаходячись у межах романтичної філософської парадигми, вибудовує аналогію "народному духові" – "сутність народності", або ще "втаємничені, внутрішні причини", які приховуються "на дні душі народної", і які він ще називає "характером народу". Це, насамперед, "духовний склад, ступінь почуттєвості, його прийоми або склад розуму, напрямок волі, погляд на життя духовне і громадське..." [1, с. 15]. І далі, пишучи вже про "южнорусское племя", він постулює позачасову незмінність такої "суті народності", яка є спільною для всіх часів історії українського народу [1, с. 18]. Таке есенціалістське бачення "народного духу" робить і історію народу, що ним керується органічно-неповторною. Звідси і принцип історизму, винайдений романтиками, припускав, що народ стає зрозумілим із вивченням його власного історичного розвитку, коли один історичний етап з необхідністю стає продовження наступного і ніякі аналогії з історією інших народів тут неприпустимі.

Для істориків-романтиків справді є важливою реалізація принципу одухотвореності й одушевленості зовнішньої реальності. Причини такого наділення ідеєю душі потрібно мабуть шукати у глибокому розладі на рівні романтичного світогляду між ідеалом і тогочасною дійсністю. Неприйняття романтиками оточуючої реальності приводить до того, що за цією реальністю вони починають відкривати глибинні шари іншої, "правильної реальності". Таким чином відкривається "душа народу", "дух народу", національний характер, як ті внутрішні первні, що визначають рух зовнішньої історії народу. М. Костомаров у повній згоді з цими постулатами романтизму також виділяє в історії два шари – зовнішній і внутрішній. Коли історик вивчає інститути держави, дипломатію чи війни, то він ніби "ковзає по поверхні життя" [2, с. 378] тому, що це лише "коло зовнішніх явищ" історії [2, с. 384]. Проникнення ж у суть, "глибини" історії розпочинається із вивчення життя простого народу, в результаті якого нам і відкривається "внутрішній склад душі". Ось тоді ми й побачимо, що "будь-яке зовнішнє явище має основу у внутрішньому нашому світі" [2, с. 385]. В цілому для М. Костомарова історія лише тоді стає наукою, коли вона "головним науковим предметом своїм" робить "духовну основу народного життя", бо тоді відкриття, які робляться у сфері цієї науки можна підвести "під розуміння народного духу" [2, с. 282].

Для романтиків не лише "народний дух" є внутрішньою історією, але й все історичне минуле того чи іншого народу постає часом якоїсь "духовної глибини", в якій потрібно шукати джерело духовної енергії народу, необхідної для видозміни теперішнього стану. Сучасний стан життя народу постає тоді аналогом отієї "зовнішньої історії", який для свого розвитку потребує актуалізації причини свого існування – минулого. Тому знання історичного минулого народу у романтиків часто слугує ще й джерелом перебудови теперішнього стану спільноти. Саме через актуалізацію своїх історичних першовитоків аморфна маса людей усвідомлює себе в сучасній реальності "колективним індивідом" і постає єдиним цілим – нацією.

Література:

1. Костомаров М. И. Две русские народности. – К.; Харьков: Майдан, 1991. – 72 с. [1861].
2. Костомаров Н. Об отношении русской истории к географии и этнографии [1863] // Н. Костомаров. Исторические монографии и исследования. – СПб.: Издание книготорговца- типографа М. О. Вольфа, 1880. – Т. III. – С. 377–401.